

Hivatalbelieknek idő közben történt halálok esetében azoknak Succesoraival v. atyafiaival éreztetett: hogy azon esztendei fizetések minden részben kiadattak, mint néhai Szomor Máté Fő Fiscalis, Szilágyi Istvány Fő Fiscalis, és Deák János Fő Notárius Urak Succesorai-
nak kiadattak, ezen tapasztalt kegyességében bizakodván én is, néhai jó emlékezetű Fiam
fizetését a Nemes Tanátstól egész esztendőre ki adatni kértem, hogy a temetési költségét
nevezett Fiamnak kipótolhassam, „hogy fent ne maradjon a késő maradéknak az emlékezetében,
amaz régi köz mondás szerént „hogy a Tudós emberek úgy hálnak el, hogy temetési költségeket
az ő fádalságok jutalmából meg nem tehetik, a Hazája pedig sir-követ nem tézsen nékik”

Mellynél fogva kérem a Nemes Polgári Választott Közönséget, hogy hathatos közben
járása és szószollása mellett szokott kegyességének velem teendő megemertetése tekintetéből
a Ns. Tanáts előtt azt kegyessen eszközölni méltóztasson, hogy nevezett Fiamnak az eddig
gyakorlott szokás szerént egész Esztendei fizetése kiadattasson. Maradván tisztelettel
A Ns. Polgári Választott Közönségnek aláztos szolgálja.
(KJ-61)

Id. Katona Josef

Holl Béla

ARANY JÁNOS NÉPDALÁNAK ISMERETLEN KÉZIRATÁRÓL

Arany összes műveinek kritikai kiadása korántsem vetett véget halhatatlan költőnk
versei filológiai vizsgálatának. A kisebb versek jegyzeteinek futó áttekintése is már arról győz
meg bennünket, hogy a meglevő vagy az elveszett, de korábbi leírásokból ismert kéziratokkal
megközelítőleg sincs birtokunkban az az anyag, amely a teljes kritikai vizsgálat alapja lehet.
Ezért látszik fontosnak minden olyan apró emlék számontartása, mint amilyen a *Népdal* című
négyszakoszós rác balladának nemrég előkerült, szövegvariációkat is tartalmazó első változata.¹

Arany János ezt a versét 1877. augusztus 28-án írta. A sokat idézett „áldott év” volt
ez az esztendő, amelynek második felében, az Őszikék-korszak termését gyűjtő „kapcsos könyv-
ben” két vers is a *Népdal* címet viselte.² Közülük a második, a november 7-én szerzett *Haja,*
haja, hagyma haja. . . kezdetű a nyomtatott kiadásokban az első sort kapta címnek. A korábbi
viszont, amely mindmáig a „kapcsos könyvben” szereplő címmel ismeretes, az itt bemutatásra
kerülő kéziratban a *Duna vizén*. . . feliratot viseli.

Ez a kézirat megközelítően 18–11 cm nagyságú papírlapocskán maradt meg egy vegyes
tartalmú, a kötésén ALBUM-feliratot viselő autográf-gyűjtemény 139. lapjára ragasztva.
Ugyanezen a lapon Arany János kézírata fölé ragasztva találjuk Arany Lászlónének az aján-
dkozás körülményeire utaló, dátum nélküli levelét. Ennek szövege a következő:

Szombat.

Kedves jó Pólikám,

mellékelem Zola levelét, melyet ő Wodianer Arthur magyar könyvkiadónak írt.

Küld el ipam kéziratával együtt Vera grófnőnek — nagyon örülök, hogy ennek a kedves
bájos asszonynak valamivel örömet szerezhettek, és így közvetve neked is édes szeretett jó
Pólikám!

A régi barátsággal
mindig hived
Aranyné

Zola említett levelének az autográf-gyűjteményben már nincs nyoma. Aranyné levelé-
nek a *Népdal* kéziratával való összefüggését viszont az ALBUM egykori tulajdonosának lapalji
bejegyzése is tanúsítja: „Arany Lászlóné és apósa Arany János.”

Ki lehetett e levél címzettje, mikor és kinek ajándékozhatta Aranyné apósának kézira-
tát? A feleletet részben az ALBUM egyéb adataiból remélhetjük. A kötetben található nem
beragasztott, hanem közvetlen annak lapjaira írt és datált emléksorokból, autogramokból arra
lehet következtetni, hogy a tulajdonos 1885-ben kezdte a benne található kéziratok gyűjtését.
Aranyné levele is valószínűleg a nyolcvanas évek második felében, de mindenképpen még Arany
László halála, 1898 előtt kelet. A sorok címzettjét viszont az Arany-család ismeretségi, baráti
körében kell keresnünk. Itt két „Póli”-ra is gondolhatunk. Az egyik Szász Károly leánya,
Polyxena, Vargha Gyulának, a költőnek felesége, aki maga is ismert volt irodalmi munkáiról.

¹ A kéziratot tartalmazó, magántulajdonban levő gyűjtökötnek mikrofilmje az MTA könyvtárának
filmtárában megtalálható. A közreadás lehetőségét Bartoss Mártonnak köszönöm.

² Az „áldott év” történetét VOINOVICH GÉZA írta meg: Arany János életrajza (III. köt.) 1860–1882.
Bp. 1938. 252–280.

Az ALBUM-ban megtalálható Szász Károlynak egy 1885-ből datált és ide szánt verse, amelyet tartalmából következtetve ugyancsak Vera grófnőnek írt. De szóba jöhetne a történész Radván-szky Béla felesége, Teleki Póly is, akihez Aranyékat szintén ismeretségi kapcsolat fűzte. A le-vélben említett Vera grófnő az autográf-gyűjtemény némely darabjának tanúsága szerint azonban nem lehetett más, mint Nemeskéri Kiss Miklós negyvennyolcas honvédezredes fiának, Pálnak felesége, Szapáry Vera.³

A *Népdal* kézírata külsejében, írásában is a „kapcsos könyv” változatához hasonlít; a kettő megírását nem sok idő választhatta el. Ez a kézirat a kritikai kiadásban közölt jegyzete-
ket⁴ a következőkkel egészíti ki:

- Cím: Duna vizén. . .
3. sor: czitera szó — írónnal áthúzva, fölötte: guzlicza.
5. sor: Juhhaj! — az első *h* írónnal áthúzva. A sor végén: varaczkot.
6. sor: Juhhaj! — a második *j* írónnal áthúzva.
Szentendréről.
8. sor: Piaczon.
9. sor: Abból cziffrakodik . . .
arczu . . .
11. sor: Juhhaj! — az első *h* írónnal áthúzva. A sor
végén: fejkötő!
- A 11. és 12. sor időzőjelben.
13. sor: Kevi korcsma hajnal óta — a „korcsma hajnal”
szavak írónnal áthúzva és fölötte: csárda reggel.
17. sor: Juhhaj! — az első *h* írónnal áthúzva.
18. sor: *r-a volt* — írónnal kiegészítve: rima volt.
Alatta, mint a „kapcsos könyvben”: de a szíve
csalfa volt.
A 17. és 18. sor időzőjelben.
21. sor: hejhehuja — a kettős *j* másodikja írónnal ki-
húzva, a második helyen levő *j* viszont megket-
tőzve.
23. sor: Juhhaj! — az első *h* írónnal kihúzva.
Alexinác, Knyazevác . . .
A 23—24. sor időzőjelben.
24. sor: Kevi—Rác — eredetileg a kéziratban a két szó között,
nyilván tévedésből vessző volt; ezt a költő utólag javította kötőjelre.
- Végén: (1877. aug. 28.)

Ez a kézirat tehát a *Népdal* első fogalmazása. Ez kitűnik már a „kapcsos könyv” szöve-
géhez viszonyított két legfeltűnőbb eltéréseiből is. A 3. sorban Arany az eredeti „cziteraszó”-t
„guzliczaszó”-val cserélte fel; a 13. sorban pedig a harmadik versszak „Kevi korcsma hajnal
óta . . .” kezdetű indítását „Kevi csárda reggel óta . . .” helyettesítette. A tisztázatba a módo-
sított alak került.

Ugyanezt mondhatjuk a többi, első pillantásra lényegtelennek látszó változtatásról is.
Csupán helyesírási jellegű a *cz*-nek *c*-vel való helyettesítése és ez nyilvánvalóan Aranyak az
egyszerűsítésre való törekvését jelzi. Formainak látszik az időzőjel használata is, de ez már a
vers mozgalmasságát szolgálja. Ez az elevenség a személyes élmény erejével hat annyira, hogy
hajlandók lennének a korabeli napilapok szenzáció-rovataiban keresni azt az izgalmas eseményt,
ami a Margitszigeten pihenő Arany Jánost írásra indította.⁵ Nem ismerjük Arany közvetlen
forrását. Nagyon valószínű, hogy élménye olvasmány-émlékből fakadt és azt a szentendrei
rácok zöldséges bárkája csupán felidézhetette. Sorai mögé azonban oda kell gondolnunk a cíterá-
ján játszó, megromlott szemű „tamburás öreg urat”, aki versébe a „cziteraszó” helyére „guz-
liczaszó”-t írva idézte a szerb hősi énekeseknek, a guzlároknak egyhúrú hegedűjét; aki a dudát
az Erdélyben használatos csimpolya névvel emlegette; és akit képzelete elvitt a szerb hősi éneke-
nek, a davoriának világába.⁶

³ Aranyé levelének címzettjére vonatkozó feltevéseket Sáfrány Györgyinek és Dr. Vargha Zoltánnak
köszönöm.

⁴ Arany János összes művei I. Kisebb költemények. Bp. 1951. 359—360. 545.

⁵ Csupán a Vasárnapi Újság 1877. július 22-i száma közölte, hogy „Arany János az idén nem megy
Karlbadba, hanem a melegebb napok alatt a karlsbadi vizet a Margitszigeten fogja használni.”

⁶ VOJKOVICH: i. m. 265. 331. A népzenei vonatkozású nevekről és a 10. sorban olvasható koló nevű
délsláv körtáncról I.: SZABOLCSI B. — TÓTH A. — BARTHA D.: Zenei lexikon. Bp. 1965. I. köt. 433., II. köt. 95.
354. — Rječnik hrvatskoga i srpskoga jezika II. Zagreb 1884—1886. 317—318.

Tudjuk, hogy Arany ehhez a verséhez dallamot is szerzett. Sajnos, ez elveszett. Pedig a *Népdal*nak versformáját is feltehetően dallam-élmény határozhatta meg, és a dallam ismerete ennek az összetettebb képletű versnek ritmikái értelmezését nagyban segíthette volna. Kodály Zoltán éppen ezzel a verssel kapcsolatban írta: „Aranynak... dallamai ismert dallamok reminiszcenciáiból tevődtek össze. Rendkívüli jelentőségük más: világosan megmutatják, hogy értelmezte, tagolta Arany a megzenésített vers ritmusát. A vers ritmusa nem mindig egyértelmű, s felette érdekelt volna bennünket, hogyan tagolta Arany például a *Népdal* vagy a *Chinai dalok* ritmusát. Amint hogy semmiféle adatunk nincs rá, hogyan képzelte, hogyan kívánta verseinek élőszóbeli előadását.”⁷ Az itt bemutatott Arany-kézirat helyesírási természetű szövegvariánsa: a „juhaj” felkiáltások *h*-jának és *j*-jének kettőzése, illetve a kettőzés elhagyása valamit ebből a hiányolt ritmizálási, verselési értelmezésből is elárul.

Kunszery Gyula

„A TŰZ FIAI”

(Egy fejezet XX. századi költészetünk prae-nyugatos korszakából a Komjáthy Jenő Társaság „irattára” alapján)

Hegedűs Gyula — egy évtizede elhunyt neves lapszerkesztő — irodalmi hagyatékából a közelmúltban előkerült és az özvegy szívessége révén kezünkhez jutott egy csomó iromány, amelyek az 1905-ben megindult (de csak egyetlen megjelenését megért) Tűz című folyóirat s annak gárdájából még ugyanaz év őszén kialakult Komjáthy Jenő Társaság életére — hozzá tehetjük: rövid életére — vetnek világot. Az anyag mindenképpen irodalomtörténeti érdekességű, egyrészt, mert mélyebb bepillantást enged a Nyugatot megelőző forrongó, erjedő, ifjú energiáktól duzzadó és tapogatózva utat kereső költői korszakba, másrészt, mert ebből a gárdából nem egy immár irodalomtörténetileg is fémjelzett nagynevű írói-költői egyéniség bontakozott ki.

Nem mozgunk teljesen ismeretlen talajon. Felfedezőik már jártak előttünk. Magát a léggört a legjellemzőbben Babits Mihály érzékelteti írói eszközökkel a *Halál jai*ban, amire egyébként már Mohácsi Jenő is rámutatott a Babits-émlékkönyvbe írt rövid megemlékezésében.¹ Említést tesz a mozgalomról Komlós Aladár is Komjáthyról szóló tanulmányában.²

A Négyesy-szemináriumnak, ennek az egyetemi szintű önképzőkörnek, kezdeményező szerepét Kiss Ferenc is hangsúlyozza e korszakkal részletesen foglalkozó tanulmányában.³ Kiegészítésként legfeljebb annyit fűzzünk hozzá, hogy a Négyesy-féle stílusgyakorlatokat nemcsak bölcsészek látogatták, hanem irodalmi érdeklődésű (vagy filozoftrínáknak udvarolható) jogászok is.

Ezek után rátérhetünk a Hegedűs-hagyaték s annak alapján a folyóirat és a társaság sorsának behatóbb ismertetésére. Bevezetőben még csak annyit jegyezzünk meg, hogy a hagyatékban egyes — időrendi sorrendben következő darabjait — a szövegben zárójeles római számmal jelöljük, a más forrásból származó kiegészítő adalékokat pedig lábjegyzetekkel regisztráljuk.

A „Tűz”

Jelen esetben a Babits említette nagybetűs LAP előbb született — és előbb is halt meg — mint maga a Társaság; viszont a Társaság előbb indult oszlásnak, mintsem új életre szíthatta volna a hamvába holt tüzet. A „Tűz”-et, mert ez volt a folyóirat neve. Egyetlen megjelent számának egy ritka példánya — mint egyedüli nyomtatvány — megvan a Hegedűs-hagyatékban (I).

Keletkezésére nézve nincsen közelebbi adatunk. A később még részletesebben ismertetendő Alapszabályzat 18. pontja szerint „tulajdonosa ezentúl is Hegedűs Bite Gyula és Mohácsi Jenő”. Bizonyára az eléggé jómódú Mohácsi Jenő szolgáltatta az első számhoz elegendő pénzüsszeget, Hegedűs Gyula pedig, aki szerény jövedelmű középiskolai tanári családból származott, csak erkölcsiekben — szervezéssel, szerkesztéssel — támogatta a vállalkozást.

⁷ Arany János népdalgyjűteménye. Közzéteszi KODÁLY ZOLTÁN és GYULAI ÁGOST. Bp. 1952. 181.

¹ MOHÁCSI JENŐ: Első megjelenése Budapesten (Babits Mihály és a Tűz): Babits Emlékkönyv. é. n. 160–162. — BABITS MIHÁLY: Haláljai. Bp. 1927. 388., 438., 444–487. — L. még MOHÁCSI JENŐ: Utazásom Adyhoz Ny 1937. ápr. 282.

² KOMLÓS ALADÁR: Komjáthy Jenő. (Különlenyomat a MTA I. OK V. köt. 1–4. számából, 386.)

³ KISS FERENC: A beérkezés küszöbén. Bp. 1962.